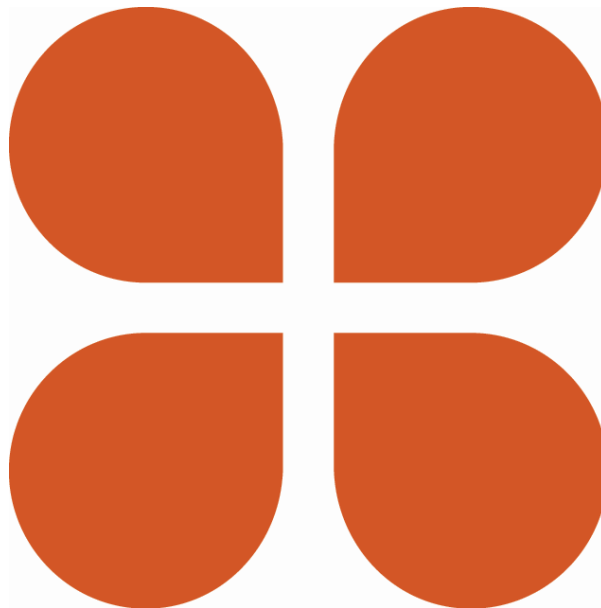

Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen

Uppdragsarkeologi (2 kap, 10 - 13 §§)

Arkeologiskt fyndmaterial

Tillämpning av Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd avseende verkställigheten av 2 kap. 10 - 13 §§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

Innehåll:

7	Arkeologiskt fyndmaterial	4
7.1	Länsstyrelsens beställning av fyndstrategi	5
7.1.1	Insamling	6
7.1.2	Fyndhantering	6
7.1.3	Konservering.....	6
7.1.4	Kostnadsberäkning	6
7.2	Kassering av föremål	6
7.3	Mänskliga kvarlevor	6
7.4	Fyndfördelning	6
7.4.1	Lån av icke fyndfördelat fyndmaterial.....	6

7 Arkeologiskt fyndmaterial

De flesta arkeologiska undersökningar genererar fynd. De fynd som tas om hand och bevaras blir därigenom den fysiska länken till en arkeologisk plats som i övrigt kan vara helt borttagen. Fynden är även en viktig nyckel till kunskapen om och tolkningen av en fornlämning. De är ett källmaterial både till tolkningen av den pågående undersökningen och för framtida forskningsfrågor. Fynden är även viktiga för arbetet med tillgängliggörandet och spridandet av kunskap om arkeologin till en bredare allmänhet.

En arkeologisk undersökning är inte avslutad förrän rapporteringen är slutförd och samtliga fynd har registrerats, konserverats och uppordnats inför vidare transport till mottagande museum. Att omhändertagandet av fynden är en viktig del av den arkeologiska processen har bl.a. framhållits i regeringspropositionen "Uppdragsarkeologi m.m." från 1997 (1996/97:99 s. 24). Vilka frågeställningar och metoder som väljs inför en undersökning påverkar vilka fynd eller fyndmaterial som sedan påträffas, tas tillvara och slutligen lämnas in till museer. Länsstyrelsen har i sin roll som beställare det yttersta ansvaret för att ett relevant fyndmaterial tas tillvara och att detta fyndmaterial sedan behandlas på ett sådant sätt att det kan bevaras för framtiden.

Med fornyfynd avses såväl artefakter, d.v.s. av människan fabricerade föremål, som eko- och geofakter, d.v.s. organiskt respektive oorganiskt provmaterial för olika sorters analyser (exempelvis makrofossil, kol och pollen). Provtagning genomförs för att få underlag för dateringar, funktions- och miljöbedömningar.

För att bli tilldelad arkeologiska undersökningar ska en undersökare ha rutiner för att samla in, hantera och förvara fynd på ett godtagbart sätt i väntan på eventuell konservering och fyndfördelning och slutligen transport till mottagande museum. Den tid som fynden förvaras hos undersökaren kan vara relativt lång, ibland flera år. Det är därför viktigt att undersökaren har sådana rutiner för fyndhantering att fynden inte förstörs (se avsnitt 5.2 *Undersökarens lämplighet* och rapporten *Fysiskt omhändertagande av arkeologiskt fyndmaterial: från fält till museum*).

Fornfynden har legat helt stilla i en tämligen stabil miljö under mycket lång tid. När fynd av exempelvis metall exponeras för luftens syre sker en dramatisk förändring av bevarandeförhållandena och omedelbara åtgärder krävs för att minska den nedbrytning som då startar. En dialog mellan undersökare och konservator är en förutsättning för att fyndens nedbrytningsprocess ska kunna bromsas och ett bevarande möjliggöras.

Att konservering av fynden är en del av den uppdragsarkeologiska processen framhålls i regeringspropositionen "Uppdragsarkeologi m.m." (1996/97:99 s. 24), vilket ledde till att kostnadsansvaret för förstagnings- konserveringen ålades företagen. Detta innebär att läns-

styrelsen ska försäkra sig om att alla de föremål med konserveringsbehov som undersökaren avser att lämna in till mottagande museum också blir konserverade och att det i undersökningsplanens kostnadsberäkning finns erforderliga medel för detta. Att de föremål och övriga fynd som är av vikt för förståelsen av den plats som undersökts, bevaras på ett för framtiden hållbart sätt är en förutsättning för att uppdragsarkeologin ska kunna leva upp till sitt samhällsuppdrag.

De dokument i form av förfrågningsunderlag och undersökningsplan som styr fyndinsamlingen/hanteringen och som upprättas inför en undersökning ska vara baserade på fullgoda kunskapsunderlag. Trots detta behöver oftast de ursprungliga planerna justeras och omprioriteringar kan behöva genomföras under undersökningens gång. Den fyndstrategi som undersökaren formulerat bör då revideras i dialog med länsstyrelsen. Det åligger länsstyrelsen att inom ramen för sin tillsyn följa upp insamlandet av fynd och hur dessa hanteras både i fält och inomhus i väntan på fyndfördelning.

7.1 Länsstyrelsens beställning av fyndstrategi

Utifrån undersökningens syfte och eventuella inriktning ska länsstyrelsen ge anvisningar för fyndinsamling, fyndhantering och konservering. Dessa anvisningar utgör sedan ramverk för den fyndstrategi som undersökaren tar fram i samband med upprättandet av undersökningsplanen (se avsnitt 3.3.11 *Fyndstrategi*). Strategin bör innehålla såväl en bedömning av förväntat fyndmaterial och en beskrivning av metoder för fyndinsamling som en redogörelse för hur fyndhantering och konservering ska genomföras. Fyndstrategins omfattning är beroende av den aktuella undersökningens storlek och komplexitet.

I och med att fynd är en viktig nyckel till kunskapen om och tolkningen av en fornlämning bör länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget, oavsett typ av undersökning, efterfråga en tydlig koppling mellan undersökningens syfte/ inriktning och frågeställningar och hur fynden kan bidra till att uppnå och besvara dessa. I fyndstrategin anges även med vilka metoder undersökaren avser att samla in fyndmaterialet, exempelvis insamlandet av fiskben med hjälp av sållning. Ett fyndinsamlade och därigenom en grävningsteknik som i hög utsträckning är korrelerad till frågeställningarna leder till att ett både snävare och mer informationsrikt fyndmaterial tas tillvara. Slutligen bör fyndstrategin redogöra för hantering, förvaring och transporter av fyndmaterialet från fältsituationen, konserveringsfasen och rapporteringen fram till överlämnandet till mottagande museum.

Fyndstrategin bör utformas i samråd mellan undersökare och en konservator. Om undersökaren förväntar sig att finna benmaterial bör även osteologisk expertis rådfrågas för bedömning av omhändertagande, eventuell selektering och etisk hantering (se vidare nedan).

Om en överenskommelse finns mellan Riksantikvarieämbetet och länsmuseum i det aktuella länet eller att länsmuseum har en så kallad stående begäran om att få arkeologiskt fyndmaterial fyndfördelat till sig bör länsstyrelsen ange detta i förfrågningsunderlaget. Undersökaren har inför upprättandet av fyndstrategin då möjlighet att ta kontakt med museet för att föra en dialog kring både insamlandet av fynd och om hur museet vill att fynden ska dokumenteras, registreras, uppordnas och förpackas.

7.1.1 Insamling

Vilket syfte en undersökning har får ofta återverkningar på insamlingen av fynd. En *särskild utredning* har som sitt huvudsakliga syfte att konstatera om fornlämningar kan komma att beröras av ett planerat arbetsföretag. Detta för att möjliggöra för företagaren och länsstyrelsen att planera arbetsföretaget på ett sådant sätt att fornlämningar inte berörs eller att ingrepp minimeras (se avsnitt 2.4 *Särskild utredning*). I och med att målsättningen så långt möjligt är ett bevarande av fornlämningar bör undersökaren i samband med utredningsgrävning undvika att göra så stora ingrepp i den nypåträffade fornlämningen att fyndmaterial behöver samlas in. I vissa sammanhang kan det dock vara befogat att samla in ett mindre urval fynd som ett "bevismaterial" på lämningens fornlämningsstatus. Att samla in föremål för registrering och sedan återdeponera föremålen i något av de upptagna schakten är inte lämpligt. Möjligheten att återfinna dessa föremål vid en eventuell kommande förundersökning är oftast mycket små. Dessutom kan föremålen fara illa av att ligga i tättslutande plastpåsar i och med att nedbrytningsprocessen redan har börjat. När det gäller förundersökningar i avgränsande syfte eller antikvariska kontroller, d.v.s. undersökningstyper som även de syftar till att undvika intrång i fornlämning, bör samma förhållningssätt till insamling av fynd gälla.

Vid en *arkeologisk förundersökning*, som ska fungera som ett fullgott besluts- och planeringsunderlag inför en tillståndsprövning, är däremot insamlandet av de fynd som påträffas en viktig del av själva förundersökningen. För att länsstyrelsen ska kunna ta ställning till om tillstånd för ett borttagande kan ges och i sådant fall under vilka villkor, bör förundersökningen kunna svara på frågor som vilken tidställning, utbredning och sammansättning fornlämningen har (se avsnitt 2.5 *Arkeologisk förundersökning*). Att fastställa vilka fynd, såväl artefakter som eko- och geofakter, som fornlämningen innehåller utgör ett självklart moment för att besvara dessa frågor. Här bör grundinställningen vara att samtliga fynd (artefakter) som påträffas under förundersökningen också samlas in, dokumenteras och sparas, möjligtvis med undantag för uppenbart sentida föremål som efter en registrering kan kasseras. Att återdeponera föremål i samband med en förundersökning är inte acceptabelt med tanke på att fynden utgör en viktig del av det material som ska ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av fornlämningens kunskapspotential. Dessutom bör, i de fall den särskilda undersökningen ska föregås av ett anbudsförfarande, intresserade undersökare kunna få möjlighet att ta del av det påträffade fyndmaterialet om de så önskar. Vid förundersökningar som genomförs i form av schaktningsövervakningar kan fyndinsamlandet vara betydligt mer restriktivt, speciellt i städer med ofta omrörda men mycket fyndrika kulturlager.

Om fornlämningen förväntas innehålla föremål med konserveringsbehov, ska kostnader för konservering tas upp i kostnadsberäkningen. De föremål som har konserveringsbehov bör konserveras inom ramen för förundersökningen och inte invänta en kommande särskild undersökning, i och med att förundersökningen inte med automatik leder vidare till en särskild undersökning.

Den vetenskapliga inriktning som länsstyrelsen anger för en *särskild undersökning* har ofta återverkan på vilka fynd, såväl artefakter som eko- och geofakter, som samlas in respektive eventuellt selekteras bort. Även den ambitionsnivå som länsstyrelsen väljer får återverkningar på vilka fynd som samlas in. Länsstyrelsen bör i sina anvisningar eftersträva en tydlig koppling mellan val av inriktning, ambitionsnivå och instruktioner inför fyndinsamlingen. Om exempelvis en viss kronologisk period ska prioriteras bör anvisningar ges om hur undersökaren ska behandla fyndmaterial från övriga kronologiska perioder. Anser länsstyrelsen att en selektion ska göras bör man ge anvisningar om hur detta ska genomföras; en selektion kan ske i själva insamlingskedet men bör företrädesvis göras efter registrering och dokumentation. Exempelvis kan insamlande av slagg på en järnframställningsplats vara en prioriterad uppgift, men efter registrering och analys kan merparten av slaggen kasseras. Vid andra tillfällen kan fotografering vara ett sätt att dokumentera föremål innan de kasseras.

Inför en särskild undersökning kan även länsstyrelsens val av målgrupper få en viss inverkan på insamlandet av fynd. Om allmänheten anses vara en viktig målgrupp kan föremål med pedagogiskt värde vara viktiga att omhänderta. Exempelvis kan sentida föremål som ur forskningssynpunkt är tämligen ointressanta användas för att tydliggöra ett långt nyttjande av en plats. Om allmänheten får möjlighet att delta i undersökningen bör alla fynd åtminstone initialt tas om hand. I båda dessa exempel bör dock övervägas om inte föremålen slutligen ska kasseras.

Fyndstrategin bör inledas med undersökarens bedömning av vilka fynd/fyndkategorier - och ungefär hur många av respektive kategori - undersökaren förväntar sig att finna. Bevarandegraden för olika fyndmaterial bör tydliggöras i och med att den påverkar både insamlandet och behovet av konservering. Redogörelsen kan med fördel göras i samråd med konservator, som utifrån exempelvis jordanalyser och förhållanden på platsen kan uppskatta möjliga fyndmaterial och nedbrytningsgrad.

Utifrån bedömningen av det förväntade fyndmaterialet redogör undersökaren sedan för och motiverar vilka fynd/fyndkategorier som man avser att ta tillvara. Om undersökaren har för avsikt att endast samla in delar av det förväntade fyndmaterialet, d.v.s. om vissa fynd/fyndkategorier kommer att selekteras bort, anges detta och motiveras tydligt. Fyndinsamling och eventuell selektion ska baseras på de anvisningar som länsstyrelsen givit.

I fyndstrategin ingår även en redogörelse för vilka metoder som undersökaren avser använda vid insamlandet. Det är av avgörande betydelse för ett fyndmaterials art och omfattning om det har samlats in i samband med maskingrävning, grävning med spade, på hackbord eller har vattensållats. Vidare kan de metoder som undersökaren föreslår för genomförande av undersökningen få återverkningar på fyndinsamlingen, exempelvis kan användandet av metalldetektor rendera stora fyndmaterial som för sitt bevarande kräver konserveringsinsatser. Det är således viktigt att undersökaren redogör för vilka konsekvenser de valda undersökningsmetoderna kan få för insamlandet av fynd.

I fyndstrategin ingår även en redogörelse för möjligheten att återfinna eko- och geofakter och hur undersökaren avser att hantera dessa. Ett bevarande kan vara motiverat för att möjliggöra kontroll och eventuell upprepad analys av det insamlade materialet.

7.1.2 Fyndhantering

Länsstyrelsen bör i förfrågningsunderlaget efterfråga både undersökarens generella rutiner för fyndhantering och eventuell specifik hantering av vissa fynd/fyndkategorier från den aktuella undersökningen, exempelvis skrymmande eller vattendränkta föremål. Med fyndhantering avses såväl det fysiska omhändertagandet från insamling till överlämnande till mottagande museum som dokumentation i form av registrering, beskrivning och avbildning. Genom att i förfrågningsunderlaget ge tydliga anvisningar om vilka uppgifter som undersökaren ska inkomma med kan länsstyrelsen vinnlägga sig om att fynden hanteras på ett sådant sätt att ett långsiktigt bevarande möjliggörs.

Dokumentation

Dokumentation av fyndens kontextuella sammanhang och stratigrafiska läge kan ske på olika hög detaljeringsnivå. Föremål kan punktinmätas, samlas in i fastställda enheter, exempelvis kvadratmeter rutor, eller per anläggning/grävenhet. I fyndstrategin ingår att undersökaren redogör för hur fynden kommer att dokumenteras och om olika fynd/fyndkategorier kommer att dokumenteras på olika sätt, exempelvis punktinmätning av fynd vars stratigrafiska läge kan ha betydelse för den fortsatta tolkningen.

Registrering av fynden görs numera oftast digitalt. Om länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget angivit till vilket museum fynden kommer att föras, bör undersökaren ta kontakt med det mottagande museet för att diskutera vilken information som museet vill ska ingå i registreringen. Det är väsentligt att registreringen kan återanvändas av det mottagande museet och att den programvara som undersökaren använder är kompatibel med museets fynddatabaser. Om fynden har kasserats efter registreringen ska detta framgå tydligt i fyndlistan. Det är även önskvärt att det finns noteringar om vilka fynd som har konserverats.

Databasregistreringen kan med fördel kompletteras med någon typ av avbildning och då speciellt av föremål som är av betydelse för tolkningen av undersökningen. Det vanligaste sättet att avbilda ett föremål är genom fotografering, men teckning eller till och med laser-

skanning kan i vissa fall vara lämpligt. Den senare tekniken gör det möjligt att åstadkomma två- respektive tredimensionella digitala bilder, vilket är en fördel då föremålets ytskikt är det primära att dokumentera, exempelvis avtryck i lerklining eller bruksspår på verktyg.

Fysisk hantering

Hur man väljer att hantera och förvara fynden har stor betydelse för det långsiktiga bevarandet och för framtida forsknings-, analys- och utställningsmöjligheter. Det har också betydelse för hur omfattande, kostsamt och komplicerat ett eventuellt konserveringsarbete blir och vilken information som kan utvinnas för att ge svar på de arkeologiska frågeställningarna. Det är sålunda väsentligt att undersökaren känner till gällande rutiner för fyndhantering.

I fyndstrategin ingår att undersökaren redogör för hur man avser att hantera och förvara fynden på ett betryggande sätt och därmed skyddar dem från mekanisk, fysisk och kemisk nedbrytning. I strategin har undersökaren även möjlighet att beskriva hur man avser att hantera de fynd som återkommande förevisas och som därmed kan påverkas negativt ur ett bevarandeperspektiv. Vidare bör det klart framgå att undersökarens personal och underkon-sulter har erforderliga kunskaper om fyndhantering i fält och under den arkeologiska proces-sens alla faser. Fyndstrategin bör också beskriva om undersökaren arbetar enligt några europeiska och internationella standarder.

Konservatorn kan vara behjälplig vid utformningen av hur fyndhanteringen ska gå till, d.v.s. hur fynd av olika material ska omhändertas och förvaras i fältsituationen, och även informera arkeologerna i den fysiska hanteringen av fynd (se rapporten *Fysiskt omhändertagande av arkeologiskt fyndmaterial: från fält till museum*). Det är en fördel om det vid varje undersök-ning finns en fyndansvarig arkeolog som ser till att fyndhanteringen görs i enlighet med vad som angivits i fyndstrategin och som kan ha löpande kontakt med konservator.

Förvaring

Genom hela den arkeologiska processen, från friläggning till museimagasin, ska fynden förvaras optimalt i förhållande till sina behov. I fyndstrategin ingår en redogörelse för hur undersökaren avser att förvara fynden såväl i fält som under rapporteringsfasen. Det är väsentligt att materialet och utrustningen är anpassade till det förväntade fyndmaterialet. Resurser i form av kylförvaring, våtförvaring, torrforvaring och säkerhetsaspekter är dessut-om viktiga faktorer att beakta. Vidare är det väsentligt att förvarings-, märknings- och pack-material är av godkänd standard. Det är angeläget att en dialog förs med konservator om såväl rutiner för förvaring av fynden i fält som kontinuerlig översyn av permanenta maga-sinsutrymmen för att uppnå en kvalitetssäkrad fyndhanteringsprocess (se rapporten *Fysiskt omhändertagande av arkeologiskt fyndmaterial: från fält till museum*).

Transport

För att undvika onödig åverkan är det väsentligt att fynd transporteras på ett för ändamålet anpassat sätt. En beskrivning av hur fynden kommer att transporteras bör därför ingå i fynd-

strategin (se rapporten *Fysiskt omhändertagande av arkeologiskt fyndmaterial: från fält till museum*).

7.1.3 Konservering

Konserveringen av ett föremål sker oftast i två olika steg; initialt görs förebyggande eller preventiva insatser som syftar till att fördröja nedbrytningen genom att påverka föremålets yttre omständigheter, exempelvis genom att förvara föremålet i en klimatanpassad miljö. Aktiv konservering utförs av konservator och avser de åtgärder som syftar till att få fram ytterligare information ur föremålet och bromsa nedbrytningsförloppet så att föremålet kan bevaras för framtiden (se faktabladet *Arkeologisk konservering – bevarande och analys*).

Behovet av konservering är självklart olika beroende på såväl fornlämningens typ och fysiska närmiljö som typ av undersökning. Det ankommer på länsstyrelsen att ge ramar för en eventuell konservering av insamlat fyndmaterial utifrån undersökningens syfte, inriktning och ambitionsnivå. Inför upprättandet av förfrågningsunderlag för komplicerade undersökningar kan länsstyrelsen behöva ta kontakt med en konservator för att rådgöra kring hur anvisningarna bör utformas.

För att kunna ta ställning till om de föreslagna konserveringskostnaderna är relevanta bör länsstyrelsen begära en redovisning av hur dessa har beräknats, d.v.s. en ungefärlig uppskattning av antal och typ av föremål som ska konserveras. Eventuella urval motiveras noga och bör föregås av en diskussion med konservator och mottagande museum om sådant har angivits av länsstyrelsen. En kortfattad redogörelse för vilka konserveringsmetoder som kommer att användas bör också ingå i fyndstrategin. Den konservering som föreslås i fyndstrategin kan dock komma att behöva justeras under undersökningens gång både avseende vad som ska konserveras och själva kostnaden. Dessa eventuella justeringar och framför allt diskussioner om urval bör göras i samråd mellan undersökare och länsstyrelse och även involvera konservator och mottagande museum.

Var konserveringen kommer att genomföras och eventuellt av vilken konservator är uppgifter som ska ingå i fyndstrategin. Om institutionen eller konservatorn är okänd för länsstyrelsen ska undersökningsplanen kompletteras med uppgifter om organisation, resurser, kompetens och erfarenhet. Med resurser avses lokaler, utrustning och material för att genomföra uppdraget (se avsnitt 5.2 *Undersökarens lämplighet*).

I fyndstrategin redogörs för hur undersökaren kommer att samarbeta med konservator både inför undersökningen i samband med upprättandet av fyndstrategin, under fältarbetet samt i samband med konserveringen av de fynd som ska lämnas in till mottagande museum. En nära dialog med konservatorn är av avgörande betydelse för att fynden ska kunna bevaras och för att den information som fynden kan ge tillvaratas. Därför bör en konservator vara delaktig i hela den uppdragsarkeologiska processen, speciellt avseende de mer omfattande och komplexa undersökningarna. Konservatorn behöver vara väl insatt i undersökningens

vetenskapliga mål och i den arkeologiska processen för att kunna bidra med kunskap och utföra sin del av arbetet på ett tillfredställande sätt. Det är eftersträvansvärt att konserveringen påbörjas parallellt med att undersökningen genomförs så att de observationer som konservatorn gör i samband med framför allt framprepareringen liksom resultat av eventuella analyser, kan infogas i tolkningar och därefter i rapporteringen. Ett av syftena med konserveringen är att föremålen ska bli tolkningsbara och därför är det i de flesta fall optimalt att konservera dem innan de ska studeras.

Om undersökningen förväntas ge stora fyndmängder bör undersökaren överväga att anlita en konservator som arbetar på undersökningsplatsen. Fältkonservatorn kan då ansvara både för fyndhanteringen och för den förebyggande konserveringen. Att en konservator medverkar i fältsituationen innebär även ett snabbare informationsutbyte mellan konservatorn och arkeologerna, något som är till gagn för såväl tolkning som eventuella prioriteringar.

Konservatorns beskrivning och motivering av vilka konserveringsmetoder som kommer att användas bör biläggas fyndstrategin. De åtgärder som föreslås ska förändra föremålen så lite som möjligt med hänsyn till deras autenticitet. De material och konserveringsmetoder som används ska vara väl beprövade och i möjligaste mån återbehandlingsbara, d.v.s. inte försvåra för framtida analyser och behandlingar. Miljö- och hälsoaspekter bör beaktas vid val av material och metod. Vald metod ska följa internationellt vedertagna konserveringsetiska normer. Samtliga iakttagelser och åtgärder dokumenteras noggrant i en konserveringsrapport (se faktabladet *Arkeologisk konservering – bevarande och analys*).

Fyndstrategin bör även ta upp hur undersökaren kommer att hantera de konserverade fynden i väntan på fyndfördelning då speciella krav exempelvis på klimatanläggning kan vara aktuella.

7.1.4 Kostnadsberäkning

Kostnader för fyndhantering respektive konservering av fynd ska vara tydligt redovisade i kostnadsberäkningen. Kostnaden för konservering beräknas vanligtvis av konservatorn, utifrån de diskussioner kring förväntat fyndmaterial och eventuella urval/prioriteringar som förts mellan undersökare och konservator. Vad kostnaderna avser ska vara tydligt redovisade i och med att det kan röra sig om både tid och material, exempelvis inköp av packmaterial och förvaringslösningar m.m. I den mån naturvetenskapliga materialanalyser kommer att genomföras inom ramen för konserveringen ska dessa särredovisas.

Eftersom kostnadsberäkningen baseras på en uppskattning av fyndmängd/kategorier kan kostnaderna behöva justeras under undersökningens gång. Om fyndmaterialet visat sig ha en annan omfattning eller vara i en annan kondition än beräknat bör undersökaren snarast kontakta länsstyrelsen för vidare diskussion.

7.2 Kassering av föremål

Som nämnts ovan kan länsstyrelsen, utifrån en bedömning av en fornlämnings kunskapspotential, ge anvisningar om att vissa fynd/fyndkategorier har en lägre prioritet och därför ska selekteras. Detta kan antingen innebära att dessa fynd/fyndkategorier överhuvudtaget inte samlas in eller att de efter registrering och eventuell analys ska kasseras. Undersökaren kan också utifrån länsstyrelsens val av inriktning föreslå en selektion av vissa fynd/fyndkategorier. De fynd som påträffas i samband med en uppdragsarkeologisk undersökning blir med automatik statlig egendom. Enligt 6 § i förordningen (1996:1191) om försäljning av statens lösa egendom får staten endast göra sig av med lös egendom om egendomen inte längre behövs för statens verksamhet eller blivit obrukbar. Av detta skäl är det viktigt att det framgår av besluthandlingen (förfrågningsunderlaget och/eller undersökningsplanen) att undersökaren kan kassera delar av det insamlade fyndmaterialet.

En selektion av fynd kan vara aktuellt framför allt inom ramen för en särskild undersökning. Fyndinsamlingen i samband med en särskild utredning bör vara generellt restriktiv medan i princip samtliga fynd som påträffas under en förundersökning bör tas tillvara och sparas, undantaget förundersökningar som genomförs i form av schaktningsövervakning (se ovan 7.1.1 *Insamling*).

Att selektera och kassera fynd ska alltid göras med stor försiktighet och tydligt kunna motiveras utifrån den inriktning och de frågeställningar som satts upp inför undersökningen. Fynd som har samlats in dokumenteras alltid innan de kasseras. Dokumentationens omfattning kan variera och är beroende på föremålstyp. En registrering ska alltid finnas med uppgift om sakord, antal alternativt vikt och lägesangivelser samt att fyndet är kasserat. I vissa fall kan det vara påkallat att göra en mer detaljerad skriftlig beskrivning och någon form av avbildning, exempelvis teckning, fotografering eller skanning.

Provmaterial för tillvaratagande av eko- och geofakter slängs som regel efter analys. I vissa sammanhang kan det dock vara befogat att spara de frampreparerade materialen (exempelvis fröer eller kol), speciellt om de har stor betydelse för tolkningen av undersökningen.

Kasserandet av fynden ska ske under ordnade former. Om fynden ska och kan kasseras redan i samband med fältsituationen kan det vara lämpligt att de lämnas med dumpmassor från undersökningsplatsen. Detta föresätter dock att den dumpade jorden inte säljs vidare och kan hamna på platser där de kasserade fynden kan komma att uppfattas som indikatorer på en fast fornlämning. Ett annat alternativ är att lämna det kasserade materialet till återvinningscentraler eller kommunala soptippar. Ett ytterligare alternativ kan vara att undersökaren själv destruerar materialet. Innan fynd kasseras bör det dock övervägas om de kan användas i utbildningssammanhang eller komma till nytta i pedagogisk verksamhet, exempelvis i museernas barnverksamheter.

Det sätt på vilket fynd har kasserats ska tydligt anges och motiveras i basdokumentationen alternativt i de slutrapporter som upprättas efter en särskild undersökning.

7.3 Männsliga kvarlevor

I samband med arkeologiska undersökningar påträffas ofta mänskliga kvarlevor i såväl förhistoriska gravar och gravfält som övergivna kyrkogårdar och under kyrkobyggnader. Med mänskliga kvarlevor avses här hela eller delar av kroppar från döda människor och utgörs av ben, tänder, aska och mjukvävnader.

Enligt 2 kap 4 § KML ska de fornyfynd som påträffas i eller vid en fast fornlämning och har samband med denna tillfalla staten. Under förutsättningen att materialet bedöms vara av vetenskapligt värde ska det efter fyndfördelning sedan förvaras och bevaras på ett ur museal synpunkt godtagbart sätt.

Avseende mänskliga kvarlevor kan det dock i vissa fall finnas skäl till att kvarlevorna inte ska förvaras i ett museum utan återlämnas eller återbegravas. Eventuella anspråk på återbegravning av mänskliga kvarlevor som påträffats vid arkeologiska undersökningar bör bedömas från fall till fall. Vid bedömningen bör såväl vetenskapliga som etiska och kulturella aspekter beaktas. Om en markexploatering berör eller kan beröra sådana gravar eller kvarlevor bör länsstyrelsen redan i samrådsskedet föra en dialog med berörd församling eller organisation. Detta för att dels informera om undersökningens genomförande, dels diskutera frågan om det finns andra anspråk på kvarlevorna än statens.

Inför en arkeologisk undersökning är det önskvärt om länsstyrelsen redan i beslutet anger hur de mänskliga kvarlevorna ska hanteras. För att bedöma kvarlevornas vetenskapliga värde bör länsstyrelsen i förfrågningsunderlaget understryka vikten av att undersökningsplanen tas fram i samråd med osteologisk expertis. Det är vidare önskvärt att en osteolog deltar i eller kontinuerligt konsulteras under undersökningens gång både för hanteringen av kvarlevorna och för bedömningen av deras vetenskapliga potential. Under undersökningens genomförande kan bedömningen av kvarlevornas värde komma att förändras, vilket kan leda till att länsstyrelsen behöver revidera sitt beslut. Det är därför viktigt att länsstyrelsen håller löpande kontakt med församlingen/organisationen under undersökningens gång.

Om länsstyrelsen bedömer att kvarlevorna har stort vetenskapligt värde samtidigt som det även finns en uttalad önskan om återlämning eller återbegravning, bör länsstyrelsen undersöka möjligheten att gravsättningen kan ske på en sådan plats och under sådana omständigheter att det finns möjlighet att ta upp kvarlevorna igen. En återlämning eller återbegravning förutsätter dock att det finns en legitim mottagare av de mänskliga kvarlevorna. Återbegravning av mänskliga kvarlevor som påträffats på kyrkogårdar har exempelvis skett i speciella kistor som placerats i kyrkans vapenhus (Björnlunda kyrka i Södermanland). Andra möjliga förvaringsplatser skulle kunna vara gravkor eller inrättandet av speciella benhus.

Sådana lösningar kräver dock att ett långsiktigt bevarande kan garanteras, varför både osteolog och konservator bör vara involverade i iordningsställandet av platsen.

Innan en återlämning eller återbegravning kan ske är det av vikt att materialet dokumenteras och genomgår en osteologisk analys. Om återbegravningen innebär att kvarlevorna är tillgängliga för ytterligare analyser märks de tydligt med identifikationsuppgifter. I basdokumentationen från den arkeologiska undersökningen anges, förslagsvis under de Tekniska och Administrativa uppgifterna, om kvarlevorna har återbegravts och i sådant fall hur, var och när.

7.4 Fyndfördelning

Fyndmaterial som insamlas genom arkeologiska undersökningar är statens egendom. Undersökaren ansvarar för fyndens förvaring och säkerhet i väntan på ett beslut om fyndfördelning. Besked om fyndfördelningen meddelas av Riksantikvarieämbetet till undersökaren, mottagande museum, länsstyrelsen och Statens historiska museer genom att kopior av beslutet med uppgift om fyndmaterial och mottagarmuseum skickas till samtliga parter. Efter fyndfördelningen bör undersökaren snarast möjligt överlämna fyndmaterialet till utsett mottagande museum.

I 2 kap. 17 § KML ges Riksantikvarieämbetet ansvar för att besluta om fyndfördelning, d.v.s. hos vilket museum ett fyndmaterial ska placeras. Syftet med fyndfördelningen är att uppnå en optimal placering av fynden. Riksantikvarieämbetets arbete sker löpande och i ett nära samarbete med omkring 30-35 svenska museer. Målsättningen är att så långt möjligt placera fynden i enlighet med museernas önskemål, hos museer som uppfyller kravet på att kunna vårda fynden för framtiden och där fyndmaterialet har störst anknytning. Arbetet med fyndfördelningen sker utifrån ett långsiktigt perspektiv, i samklang med uppbyggnaden av museernas samlingar.

Äganderätten till materialet styrs av fyndfördelningsbeslutet. Museer som får arkeologiska fynd genom fyndfördelning tar därför också på sig ett långsiktigt ansvar för materialets vård, förvaring och bruk. Fynd som tillförs ett statligt museum ägs även fortsättningsvis av staten medan fynd som fördelas till andra, icke-statliga museer övergår i mottagande museums ägo. Beslutet är juridiskt bindande och kan inte överklagas. Det är därför viktigt att Riksantikvarieämbetet för en dialog med de mottagande museerna kring materialet innan fyndfördelningsbeslutet tas. Museerna anmäler önskemål om förvärv av fyndmaterial efter dialog med Riksantikvarieämbetet, men generella önskemål om fynd kan också lämnas till Riksantikvarieämbetet på förhand i form av en särskild skriftlig anhållan. Information om museernas önskemål förvaras hos Riksantikvarieämbetet i väntan på att basdokumentationen från den arkeologiska undersökningen skickas in. Kontinuerlig kontakt hålls med museerna angående önskemål om fyndmaterial.

Enligt nuvarande system tas beslutet om fyndfördelning när undersökningen är rapporterad, basdokumentationen är godkänd av länsstyrelsen och skickad till Riksantikvarieämbetet för inskrivning i det digitala fornminnesinformationssystemet FMIS. Efter inregistrering i FMIS skickas rapporten vidare till Riksantikvarieämbetets Samhällsavdelning för beslut om fyndfördelning. Basdokumentationen utgör underlaget för beslutet. Ett beslut tas för det fyndmaterial som redovisas i basdokumentationen. Saknas fyndlista kan ärendet handläggas och undersökaren kan då behöva vänta onödigt länge på beslutet och förvara materialet under en längre period.

Är flera museer intresserade av samma fyndmaterial, måste särskilda överväganden göras för att nå fram till ett fyndfördelningsbeslut (se nedan beträffande huvudriktlinjer för fyndfördelningen).

Idag fyndfördelas merparten av det arkeologiska fyndmaterialet till läns museerna. Det regionala statliga museet Lunds Universitets Historiska Museum (LUHM) tar emot fyndmaterial från Skåne län. Statens historiska museer (SHM och KMK) tar emot fyndmaterial från hela Sverige, men i avsevärt mindre utsträckning än tidigare. Statens Maritima Museer (SMM), samt i viss mån även läns museer, tar emot fynd från marinarkeologiska undersökningar. Även några kommunala museer tar emot arkeologiskt fyndmaterial genom fyndfördelning.

Från undersökare till fyndfördelningsbeslut – ärendegång inför fyndfördelning

- undersökaren lämnar basdokumentationen till länsstyrelsen
- länsstyrelsen godkänner basdokumentationen
- undersökaren skickar två exemplar av basdokumentationen till Riksantikvarieämbetet för inskrivning i FMIS
- basdokumentation som inte omfattar fyndmaterial läggs *ad acta* av FMIS och skickas till ATA för arkivering efter inskrivning
- basdokumentation som omfattar fyndmaterial skickas till Samhällsavdelningen för beslut om fyndfördelning
- Samhällsavdelningen gör en bedömning av var fyndmaterialet bör placeras efter en sammanvägning av museernas önskemål och huvudriktlinjerna för fyndfördelning (se nedan)
- Samhällsavdelningen beslutar om fyndfördelning
- Samhällsavdelningen skickar kopior av beslutet med information om fyndmaterial och mottagande museum till alla berörda parter

Huvudriktlinjer för fyndfördelningen

Enligt nuvarande praxis följer Riksantikvarieämbetet vissa riktlinjer vid beslut om fyndfördelning:

- *Fyndmaterialet från en undersökning eller fornlämning fyndfördelas i sin helhet och omfattar alla typer av fynd oavsett material (inkl. osteologiskt material, prover m.m.).*

- *Fyndmaterial från samma fornlämningsnummer fyndfördelas till samma mottagande museum.*
- Största möjliga *hänsyn tas till museernas önskemål* om fynd samt respektive museers möjligheter att ta emot, förvara och ställa ut fyndmaterialet vid beslut om fyndfördelning.
- *Särskild hänsyn tas till museernas önskemål och möjligheter att ta emot fynd vid fyndfördelningen av fyndmaterial* som förutsätter eller nödvändiggör särskilda förvarings-, konserverings- och/eller utställningsförhållanden.

7.4.1 Lån av icke fyndfördelat fyndmaterial

Lån av icke fyndfördelat arkeologiskt fyndmaterial (d.v.s. statlig egendom) har tidigare beviljats av Riksantikvarieämbetet för vissa ändamål. Fr.o.m. den 1 jan 2008 ändrade Riksantikvarieämbetet sin policy och praxis för sådana lån.

Lån av fyndmaterial från icke avrapporterade undersökningar kan istället beviljas av undersökaren för ändamål såsom tillfälliga utställningar och icke förstörande analyser. Lån bör inte beviljas för analyser och provtagningar som fysiskt skadar eller påverkar fynden. Undersökaren är ytterst ansvarig för att utlånade fynd hanteras och förvaras på ett säkert sätt samt att materialet inte skadas eller förkommer under utlåningsperioden. Undersökaren ansvarar också för att allt utlånat material återlämnas till undersökaren efter låneperiodens slut samt att de utlånade fynden lämnas till mottagande museum efter fyndfördelning. Lånen bör regleras och dokumenteras i bild och skrift, som ett undertecknat avtal mellan undersökaren och låntagaren.

För lån av fyndmaterial från undersökningar vars basdokumentation har skickats in till FMIS men inte fyndfördelats, prioriteras dessa för fyndfördelning av Riksantikvarieämbetet. Efter fyndfördelning ansvarar respektive mottagande museum för eventuell utlåning av fyndmaterialet.